

JARKOVSKÁ, Lucie: Gender před tabulí: Etnografický výzkum genderové reprodukce v každodennosti školní třídy

Praha – Brno: SLON a Masarykova univerzita, 2013. 195 s. ISBN 978-80-7419-119-0, ISBN 978-80-210-6098-2

Otázkam spojeným so sexuálnou výchovou a rodovou rovnosťou sa v mediálnom priestore venovala v poslednom období na Slovensku väčšia pozornosť najmä zo strany rodičov, predstaviteľov cirkví a časti odborníkov z oblasti psychológie. Menej však zaznievali hlasy práve z pedagogickej odbornej obce. Publikácia *Gender před tabulí* predstavuje prínos do odbornej diskusie o rodovej problematike v školskom prostredí. Autorka Lucie Jarkovská je sociologička, ktorá sa od roku 1999 venuje problematike rodu vo vzdelávaní a to prakticky aj teoreticky. Je autorkou informačnej brožúry *Rovné příležitosti chlapců a dívek ve vzdělávání*, spoluautorkou publikácie pre učiteľky/učiteľov, študentky/študentov pedagogických fakúlt *Gender ve škole*. O problematike rodovo citlivého vzdelávania prednášala na niekoľkých letných školách pre stredoškolské učiteľky a učiteľov, spolupracovala s mimovládnyimi organizáciami, ktoré v rámci svojich projektov pracovali s danou problematikou (Nesehnutí, Žába na prameni a pod.). Pôsobí na Oddelení rodových (genderových) štúdií na Katedre sociológie Fakulty sociálnych štúdií Masarykovej univerzity v Brne.

Publikácia *Gender před tabulí* prezentuje etnografický výskum v školskej triede, ktorý sa zameriaval na produkciu a reprodukciu rodu v každodennosti školského kolektívu. Túto reprodukciu sa snažila autorka zachytiť dlhodobým pozorovaním v troch rovinách: na úrovni tzv. doing gender – každodenných interakcií, v rovine diskurzu a umiestňovania jedincov v rámci diskurzu a v rovine individuálnych identít a významov, ktoré rodu pripisujú samotné deti. Autorka sa v texte pýta, polemizuje, zrozumiteľne čitateľky a čitateľovi sprevádza svojimi úvahami o danej problematike.

Kniha sa skladá z dvoch častí. Jednotlivé kapitoly sú zrozumiteľne zoradené. Prvá časť knihy je venovaná konceptualizácii pojmov rod (gender), vzdelávanie, detstvo a zhrnutiu poznatkov o rodovej reprodukcii v školskom prostredí. Škola ako sociálna inštitúcia odráža štruktúru spoločnosti, ktorej je produktom a zároveň prispieva k reprodukcii tohto systému. Autorka poukazuje na to, že výskum rodu vo vzdelávaní sa v súčasnosti zameriava na spornú

povahu rodových identít v škole a na možnosti sociálnej zmeny. Teda na možnosti, ako organizovať vzdelávanie tak, aby v súlade s hodnotami, na ktoré súčasná západná spoločnosť kladie dôraz, prispievalo k odstraňovaniu rodových nerovností. Autorka si položila otázku, ako na to? Je možný rodovo citlivý prístup v prostredí (českom aj slovenskom), kde je málo odborníkov/odborníkov v tejto oblasti? Väčšina prístupov, ktoré sa snažili o vytvorenie rodovo citlivej školy bola založená na teórii rolí a nereflektovala mocenské vzťahy v školskej triede. Jednou z možností je podľa nej rodovo citlivý prístup, ktorý definuje ako reflexný proces porozumenia procesom, kedy sa rod (gender) produkuje (s. 12). Pýta, či je možné nahradiť normativitu tradičných vzorcov obsiahnutých vo výchove a vzdelávaní normativitou vzorcov nových, podporujúcich rovnosť. Keďže je funkcia školy vymedzená normatívne, mal by sa dať hlas deťom a vychádzať z ich aktuálnych potrieb a rozpoloženia.

Druhá časť publikácie prináša zistenia z autorkinho vlastného výskumu. Opísaná je etnografická prípadová štúdia jednej triedy, ktorá je zameraná na /re/produkciiu rodu v školskej triede. Zaujímavé sú časti o role výskumníčky vo výskumnom poli, kde opisuje uplatňovanie svojej feministickej perspektívy, kedy sa snažila ako výskumníčka nielen dáta získavať, ale byť tiež v triede užitočná a ponúkla svoju pomoc vo vyučovaní. Ponúka nám teda aj reflexiu pedagogického procesu očami nepedagogičky. Po metodologickom vstupe sa autorka venuje mapovaniu fyzického priestoru školy a ukazuje na jeho rodové aspekty. V ďalších kapitolách ukazuje, akým spôsobom vstupuje rod, vek a etnicita do fungovania triedneho kolektívu a aký majú vplyv na postavenie jednotlivých detí v triede. Zaujímavou je tiež kapitola venovaná sexuálnej výchove. Pomocou analýzy ukazuje, akým spôsobom dochádza k reprodukcii rodu prostredníctvom učiva (na príklade hodín sexuálnej výchovy). V poslednej analytickej kapitole spracováva detské výpovede venované predstavám o rode. Publikácia je na záver doplnená o reprodukcie výtvarných prác detí z hodín rodinnej výchovy, ktoré boli venované rodovým témam.

Vo výskume autorka vychádzala z interpretatívnej sociológie, ktorú dopĺňa o niektoré postštrukturalistické perspektívy. Pre svoj výskum si zvolila etnometodologickú perspektívu, ktorá sa pýta po význame a zmysle vecí v danej kultúre a zaujíma sa o mechanizmy ich (re)konštrukcie. Za pozitívum etnometodológie môžeme považovať to, že je pozornosť venovaná jednotlivcovi a jeho konaniu. Ako negatívum vyznieva nedostatočné osvetlenie toho, ako je prepojené správanie jednotlivca so sociálnymi štruktúrami (akými je napríklad aj školské prostredie). Autorka preto vhodne využila postštrukturalistickú analýzu moci uplatňovanú prostredníctvom diskurzu. Analyzovala jednak interakcie medzi deťmi, aj s vyučujúcou cez vyučovanie. Vo svojom výskume potvrdzuje pozorovanie americkej výskumníčky B. Thorne, že v škole deti vymedzujú hranice rodu zreteľnejšie než v kolektívnych hrách mimo školy.

Deti sa tiež učia diskurzívnym praktikám svojej spoločnosti a tým sa učia umiestniť samých seba ako ženy alebo mužov. To je to, čo sa od nich vyžaduje, aby mali rozpoznateľnú identitu. Štúdie B. Thorne a B. Davies, ktoré sú v publikácii opísané, boli teoretickým aj výskumným podnetom pre autorku výskumu, keďže sa sústreďa na utváranie sociálnych vzťahov, na organizáciu a významy sociálnych situácií, kolektívne a individuálne praktiky, prostredníctvom ktorých sa reprodukuje rod. Na socializáciu rodu sa dívajú cez interakciu (Thorne) alebo cez diskurz (Davies). Autorke sa podarilo zachytiť subtilné mechanizmy produkcie významu rodu. Do hĺbky preskúmala jednotlivé opisované prípady, čím sa jej podarilo zistiť ich deskriptívnu povahu (čo sa deje) a odpovedať na explanačné otázky (prečo je to tak). Zdrojmi pre analýzu boli jednak priame pozorovanie vyučovania, rôznych školských akcií, rozhovory s deťmi, učiteľkou, psychologičkou, rôzne dokumenty (učebnice, zošity) a kresby detí na témy zadané výskumníčkou s cieľom zachytiť ich predstavy o rode.

Rod je jednou z najzákladnejších kategórií, ktoré štruktúrujú život v našej kultúre. Rodový poriadok je považovaný za samozrejмый. Základnou otázkou sa preto pre autorku logicky stáva otázka, akým spôsobom sa vytvára táto samozrejmý? Rod autorka vníma ako kontextuálne premenlivé kontinuum. Nepopiera, že existuje tendencia k rozdielnemu správaniu dievčat a chlapcov, tá však nemusí nutne vytvárať dichotomický rozdiel, ktorý ostro vymedzuje dievčatá voči chlapcom. K vybočovaniu zo zdanlivo rigidných feminínných a maskulínných spôsobov správania podľa nej dochádza príliš často na to, aby mohlo byť označené za deviáciu, či zriedkavú výnimku, alebo zlyhanie socializačného procesu. Prikláňa sa k názoru, že existujú viaceré maskulinity, niektoré hegemonné, iné potlačované, pričom individuálne vzorce správania sú kontradiktórne a neustále znova vyjednávané. Rovnako ako formy femininity, ktoré môžu byť manifestované od zdôraznenej femininity k menej viditeľným formám. To ukazuje na konkrétnych príkladoch z pozorovania v triede. Zároveň upozorňuje, že práve hegemonická maskulinita a zdôraznená femininita nemusia byť najbežnejšie používanými vzorcami v triede, avšak vďaka svojim symbolickým významom bývajú najviac viditeľné. Poukazuje na paralely medzi konštruovaním rôznych kategórií ako prirodzených. Vek či rod sú považované za prirodzený základ sociálnych nerovností. Autorka v závere uvádza, že esencalizáciou sociálnych kategórií okrem iného formujeme pedagogický prístup, ktorý je založený na hierarchii a autorite, o ktorej sa nemá pochybovať. Ak má byť vzdelanie nástrojom emancipácie, musia byť kategórie rodu, veku, etnicity reflektované ako charakteristiky sociálnej štruktúry. Práve táto skutočnosť podľa nej predstavuje potenciál pre pedagogickú prax, pretože otvára možnosti diskusie o sociálnom pôvode noriem, ich zmysle a význame pre jednotlivca, či komunitu.

Domnievam sa, že diskusia o problematike rodu vo vzdelávaní by mala prebiehať na odbornej úrovni. Predložená recenzovaná publikácia je hodnotným príspevkom pre pedagogické vedy do takejto diskusie a rozširuje poznatky o (re)produkcii rodu vo vzdelávaní.

Katarína Minarovičová
Pedagogická fakulta UK
Katedra etickej a občianskej výchovy
Ústav humanitných štúdií
Bratislava